“Yol Boyunca Gezdirilen Ayna” Bize Ne Gösterir?

Ali Büyükaslan*

"… un roman est un miroir qui se promène sur une grande route.
Tantôt il reflète à vos yeux l'azur des cieux,
tantôt la fange des bourbiers de la route.
Et l'homme qui porte le miroir dans sa hotte sera
par vous accusé d'être immoral!
Son miroir montre la fange, et vous accusez le miroir!"

Stendhal, Le Rouge et le Noir, II, XIX, p. 357 éd. Garnier.

Roman, yol boyunca gezdirilen bir ayna gibidir.
Kâh gökyüzünün masmaviliğini
kâh yolun çamurunu gözlerinize yansıtır.
Ve çuvalında aynayı taşıyan adam
ahlâksız olmakla suçlanacak sizin tarafınızdan!
Onun aynası bataklığı gösterir ve siz aynayı suçlarsınız!

Edebiyat, Sinema ve İletişim disiplinleri arasındaki ilişki birer anlatı formu ve birbirlerini besleyen, birbirlerinden beslenen sanat dalları olmanın ötesindedir. Üç disiplinin birer anlatı formu olması ister yazılı ister sözlü ister görsel olarak yapılsın bir iletişim eyleminin gerçekleştiğini ortaya koyar. İletişimi sadece bir ileti aktarımı olarak düşünsek bile her üç disiplin de bu bağlamda kendi yöntemleriyle ileti aktarımı yapan anlatı formları olarak da değerlendirilebilir. Bir romanın sinemaya uyarlanmasıyla ortaya çıkan sinema filmi romanı izleyiciyle buluştursa da çoğu zaman bunun roman okumayla özdeş olamayacağı düşünülmektedir. Çünkü sinema ayrı bir yaratıcılık gerektiren bir ürün ortaya çıkarmayı amaçlayan bir sanat dalıdır. Edebiyat eserlerinde, özellikle romanda okuyucunun dış dünya gerçekliği, bireysel gerçekliği ve kurgusal dünyanın romanın dünyasına girmesiyle oluşan etkileşim sinemanın gelişimiyle bambaşka bir görünüme bürünmüştür. Yazar okur iletişiminin roman üzerinden sağlanmasından başka yazarın Stendhal’ın yukarıda alıntıladığımız sözünde de belirtilen “*bir ayna misali gezilen, görülenleri yansıtma, temsil etme*” eylemi sadece realist roman anlayışı için değil birçok sanat eseri için de geçerli olsa gerek. Tabii ki sanatçı, anlatıcı

* Prof.Dr., Orcid: 0000-0001-6770-0085, abuyukaslan@medipol.edu.tr, İstanbul Medipol Üniversitesi İletişim Fakültesi, Medya ve Görsel Sanatlar Bölümü.

yani sanat eserini ortaya koyan bu aynayı kimi zaman yola, kimi zaman göğe, kimi zaman duygularına, kimi zaman öfkelerine ya da sevinçlerine, kimi zaman sadece zihninde olup bitene tutabilen kişi olabileceği gibi bunları aynı anda ve ayrı ayrı zamanlarda ve formlarda da yansıtabilen bir kişidir. Bu ayna yansıttığı şeyi tüm çıplaklığıyla gösterebileceği gibi kurgusal müdahaleler ya da sanatsal dokunuşlar da gösterir. Aynanın kirine, pasına, buğulu oluşuna ya da tuttuğu şeyin durumuna tutan kişinin bakışına göre de yansıyan şey biçim alır, görüntüsü farklılaşır, silikleşir ya da bambaşka şeyler görülebilir eğer tutulan şey örneğin bir ambulans yazısıysa ters görüntünün düz görünmesi bile sağlanabilir çünkü ters görüntüyü ayna düze çevirecektir. Dolayısıyla ayna bir temsil aracı, bir metafor ya da bir gerçekliğin yansıması olduğu kadar onu tutanın elinde, tuttuğu yere, şeye göre de temsilde ve yansıtmada farklılıklar ortaya koyacaktır.

Sinema ve Edebiyatı kendi özgün tanımları içerisinde değerlendiren, kuramları, uygulamaları ve tarihsel süreçte gelişimleriyle birlikte birer sanat ve anlatı türü olarak ele alan çalışmalar çokça yapılmıştır ve yapılmaktadır. Ancak her iki sanatı birbirleriyle etkileşim içerisinde, birbirlerine esin kaynağı olmanın ötesinde birbirlerine olan etkileri açısından da ele alan çalışmaların birincisine göre görece az olduğu gözlemlenmektedir. Her ne kadar akademik çevrelerce ve ilgili alanlarda çalışanlarca sinema ve edebiyata ilişkin ortak temas alanları, disiplinler arası bir yaklaşım sergileyen çalışmalar ortaya konsa da bunların sinema ve edebiyat ağırlıklı olduğu ancak konunun iletişim boyutunu göz ardı ettiği görülecektir. Nitekim sinema ve edebiyatı, kendine özgü yöntem ve tekniklerle bir anlatı formu, bir sunma, duyurma, işaret etme, görme ve gösterme, fark ettirme yöntemi olarak ele alıp değerlendirdiğimizde bugün her iki sanatın da sonuçta bir iletişim eylemi gerçekleştirdiği, temel amacı bu olsa da olmasa da sonuçta yapılanın bir iletişim eylemi olduğu unutulmamalıdır.

Sinemanın bir sanat olarak bugün sahip olduğu teknolojik imkânlarla insanların gündelik davranışlarının hemen her ânına müdahil olma, onların düşünce ve davranış biçimleri üzerindeki etkisini düşündüğümüzde aslında sinema filmlerini ciddi bir iletişim etkinliği olarak değerlendirmek son derece mümkündür. İletişim disiplininin strateji gerektiren bir süreç olduğu, artık sadece sözlü, yazılı ve görsel anlatı formlarının sınırlarıyla ele alınamayacağı, çok boyutlu bir bağlamda ele alınması gerektiği ve stratejik olarak belirlenen süreçlerin bütün anlatı formlarından yararlandığı görülmektedir. O halde sinema ve edebiyatın hem birer iletişim mecrası olarak ele alınmasında hem de bizzat iletişim eyleminin gerçekleşmesindeki etkisinin hangi boyutlarda nasıl gerçekleştiği de ayrıca iletişim disiplini açısından üzerinde durulması gereken bir konudur. Dönem sineması olarak adlandırılan filmlerden realist yapımlara, psikolojik çözümlemelerin söz konusu olduğu filmlerden aynı türden edebiyat ürünlerine kadar hemen bütün eserler izleyicide, okuyucuda, dinleyicide, alıcıda birer davranış değişikliğine yol açma sonucuna kadar giden bir sürecin stratejik olarak belirlenmiş duraklarını oluşturmaktadır. Sinema da edebiyat da her biri birer iletişim mecrası olarak değerlendirilebilen ve bireysel ve toplumsal değişimde etkisini gösteren sanat dallarıdır. Bugün televizyonlarda izlenen dizilerin bireysel ve toplumsal değişimlere öncülük etmediğini kim söyleyebilir? Sinema filmlerinin hangi bakış açısı ve hangi konuyu ele alırsa alsın izleyicide oluşturduğu etkinin onun gündelik hayatında izler taşımayacağı ve sadece seyirlik bir araç olduğu ne kadar iddia edilebilir? Tarihsel bir önceliğe sahip olan edebiyat ve edebiyat ürünleri dün olduğu gibi bugün de bireyin zihin dünyasında kişisel gelişiminden toplumsal konumuna kadar birçok noktada bireyin

düşünsel ve davranışsal değişimine yol açabilmekte; okur, yazarın, roman kişisinin ya da romandaki olayın gerçek hayatla ilişkisini "*yol boyunca gezdirilen bir ayna*" misali kendine tutmakta, bir karakter ve olay özdeşleşmesi yaşayabilmekte ya da yazarın, yönetmenin tuttuğu aynayla okuyucunun, izleyicinin kendi aynasını tuttuğu şeyin ne kadar özdeştiğinin arayışında olmaktadır. Bu yönüyle edebiyat ürünleri kişiyi etkileyen, onda birtakım davranışları zamanla kabul ettirip olgunlaştırıp alışkanlık haline getirebilen eserlere dönüşebilmektedir.

Sinemaya gelince, sinemanın da dün Louis Lumière'in "*Trenin gara girişi*" ni gösteren ilk filmden bugüne gelişen teknolojiler ve sinema sanatının kendine özgü yeni yöntemlerle ortaya koyduğu sanat anlayışlarına uygun filmlerin sinemayı seyirlik bir eğlence aracı olmanın çok ötesine geçirmiş olduğunu söylemek kaçınılmaz olsa gerek! Sinemanın kendi teknik ve yöntemleriyle gerçeği dile getirme biçimi, ayna tutma ya da aynayı nasıl tuttuğu nereye tuttuğu bütünüyle görme biçimlerimize yaptığı etki, ses ve görüntünün anlatıya olan etkisi izleyicide kurgu ve gerçeklik arasında derin etkileşimlerin oluşmasına yol açmaktadır. Dünün roman okuyucusunun kahramanla kendini özdeşleştiren kabulleri bugünün sinema filmlerinin oyuncularıyla kendini özdeşleştiren izleyicilerine dönüşürken kurgu ve gerçek arasındaki sınırların belirleyici etkisinden kurtulamayan kimi izleyiciler için sinemi filmleri zihinsel ve davranışsal değişikliklere maruz kalınan stratejik birer ileti haline gelebilmektedir.

Sosyal bilimlerin birçok disiplini bugün düne göre daha iç içe girmiş, birbiriyle teması daha sıkı hale gelmiştir. Dün birbirinden neredeyse keskin çizgilerle ayrıldığı dahi iddia edilecek şekilde ortaya konan bu disiplinler bugün modernizm sonrası bireyin ve toplumun hayatla ilişkisinin iç içeliğini esas alarak birey toplum ilişkisini birbirinden kopuk, birbirinden uzak bir yaklaşımdan ziyade birbirini besleyen ve birbiriyle iç içe girmiş anlayışlar olarak ele alıp ortaya koymakta; bu disiplinler ortaya koyduğu ürünlerle de modern ötesi toplumun kesin çizgilerle birbirinden ayrılmayan hayat düzeninde sanatın birçok dalında dün ortaya konan tanımların bugün yeniden tanımlanmasına bir başka deyişle farklı disiplinlerin bu tanımlara sadece kendine özgü bakışını hakim kılmakta ısrarcı olamayacağı düşüncesini de ortaya koymaktadır.

Sanatın hangi dalı olursa olsun kimi kavramlar ortak bir bakış ve anlayışla ele alınmaya, disiplinler arası yaklaşımla ortaya konmaktadır. Yaratıcılık, Gerçek, Zaman, Mekân, Olay, Hikâye, İnsan, Mimesis, Hayal Dünyası, Kurgu, Yansıma, Değişen İnsan Değişen Sanat anlayışları, Bakış açısı, Gerçek Temsil ilişkisi, vb. birçok kavram birçok sanat dalınca hep gündeme taşınmış hep gündemde tutulmuştur. Bugün bu kavramların Sinemada, Edebiyatta ve İletişim alanında nasıl anlaşıldığı ve nasıl ortaya konduğu derinlemesine analizlerin ve sanat anlayışlarının eserlerde uygulanmasının ötesinde bizatihi bu kavramlara yönelik yapılacak derin felsefî tahlillerle de bu kavramların edebiyatla, sinemayla, iletişimle ilişkisi daha anlaşılır bir şekilde ortaya konacaktır.

Dün mağara resimleri için sadece birer çizgi, birer resim, birer ikon, vb. demek ne kadar basit ve yalın idiyse bugün de bir romanı, bir sinema filmini, bir iletişim eylemini medya içeriğini sadece ve bizatihi kendisi olarak değerlendirmek de o derece yalın ve basit kalacaktır. Sinema, metin ya da senaryo bileşeni olmadan düşünülmesi mümkün olmamasına rağmen senaryoyu iletişim ya da anlatı sanatının bir cüzü olarak görmekle birlikte bir sinema filminin kendisi dahi bir iletişim eyleminin görsel ve işitsel kanalı, içeriği ve sunumu olmaktadır. Dün roman okuyucuyla buluşan ve okunmak üzere sunulan bir edebi anlatı iken bugün roman bununla

birlikte ve bunun çok ötesinde sadece bir macerayı, bir yaşantıyı, bir kurguyu, bir psikolojik analizi, bir kahramanı ya da roman kişisini, bir olayı, bir zamanı bir mekânı ya da bütün bunların ötesinde sadece yazmanın kendisini bir gerçeklik ya da bir gerçekliğin kitap sayfalarında sunulması olarak ortaya koymaktadır. Hatta daha ileri giderek şunu söyleyebiliriz: Yazma bir iletişim eylemi olduğu gibi aynı zamanda yazılı olarak sunulsa da sunulmasa da her iletişim eylemi de aslında bir söylem, bir anlatı hatta gerektiğinde bir kurgu barındırmaktadır. Dolayısıyla 21. Yüzyıl insanının karmaşık yaşam biçiminde romanı ister yazarın kendisinin ister okurun kendisiyle bir başkasının buluşmasına, söyleşisine, anlaşmasına, uzlaşmasına ya da uzlaşmamasına giden bir iletişim biçimi olarak değerlendirmek de mümkündür. Bu bağlamda sinemayı iletişimden, edebiyatı sinemadan iletişimi edebiyattan ayırmak ne kadar mümkün olabilir ki?

Dünün romanı için sadece sanat anlayışlarını yansıtan ekoller ve onların dile getirdikleri düşünceler açısından söylenen ve zaman içerisinde biri diğerini yok sayan ya da başka açılardan ele alıp değerlendiren görüşleri dahi göz önüne aldığımızda romanı her bir ekolün kendi sistematiği içerisinde değerlendirmek mümkündür. Romantiklerden realistlere, natüralistlerden existansiyalistlere kadar roman insanı ve hayatı ekollerin kendi anlayışları çerçevesinde bir değerlendirmeyle ortaya konmuştur. Stendhal'in "*Roman yol boyunca gezdirilen bir aynadır*." sözü romanı gerçekliğin romana an be an yansımasının bir ifadesi gibi görünse de aslında romancının, roman yazarının onu hangi yolda gezdiği ve hangi yola tuttuğu sorusu burada romanı yansıma, yansıtma işlevinden çok daha öte bir anlam içerisinde değerlendirmemizi zorunlu kılmaktadır. Romantiklerin roman anlayışıyla realistlerin ya da natüralistlerin roman anlayışı ya da daha genel bir ifadeyle edebiyat anlayışı denildiğinde bile insana ve hayata ilişkin değerlendirmelerin sadece ve genel ifadelerle ekolün anlayışıyla şekillendiği görülecektir. Oysa Mevlâna'nın Mesnevi'sinde geçen Fil Hikayesinde olduğu gibi her ekolün, her anlayışın insanı ve hayatı, romanı ya da edebiyatı kendi baktığı pencereden ve gördüğü ve dokunduğu kadarıyla anlamaya ve tanımlamaya çalıştığı da bir gerçektir.

Hemen her biri birer anlatı formu olarak önümüzde duran ve ister edebiyat ister sinema isterse iletişim disiplini hangisi olursa olsun bir sunma, bir aktarma, bir gösterme, bir anlamlandırma, bir belirtme, bir içerikle bir şeyi anlaşılır kılmayı amaç edinmekte ya da amaç edinmese de sanatın bizatihi kendi varlığının ortaya konmasında araçsallaştırılmakta ve böylece yerine getirdikleri eylemlerle kimi zaman neredeyse birbiriyle aynılaşmakta kimi zaman da aynılaşmaksızın ama birbirini besleyerek benzeşmektedir.

Sanat, anlatı formları olarak kimi zaman bir yağlı boya tablosuyla ya da kara kalem çalışması veya karikatürle ya da plastik sanatlar altında kendini gösterirken kimi zaman da bir edebiyat eseri bir tiyatro eseri ya da bir şiir, bir roman olarak kendini gösterir. Hangi sanat dalı, hangi sanat türü olursa olsun sanatın sanatçının eseriyle kendini var etmesi, kurgu ya da gerçeklik barındırsın ya da barındırmasın anlamdan eksik olmadığı ve bir anlam barındırdığı aşikârdır. Bir yerde anlam var ise ve bu anlam onu arayanlarca, peşinde olanlarca izleniyor, bakılıyor, okunuyor, seyrediliyorsa orada bir iletişim eylemi de vardır. Sanat eserleri hangi tür olursa olsun ister bilindik iletişim şemaları içerisinde yer alsın isterse kendi anlam aktarımının hangi süreçlerle gerçekleştiğine ilişkin yeni durumlar ortaya koysun bir iletişim eylemi gerçekleştirdiğini söylemeliyiz. Her sanat dalının kendi imkân ve araçlarıyla bu eylemi

gerçekleştirdiği, onu ortaya koyan sanatçının hayata, insana, iç dünyasına, dış dünyaya ya da hayal dünyası ve kurgu dünyasına ilişkin ortaya koyduklarıyla yaptığının bir iletişim eylemi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Paul Ricoeur edebiyat eserini bir iletişim ve bir söylem biçim olarak değerlendirirken aynı zamanda yazar, metin ve okuyucu ilişkisine vurgu yapar (Akt. Büyükaslan, 2018, 59). Yine aynı şekilde Zimmermann da yazma eyleminin iki boyutu olduğuna, bunun düşünsel ve iletişimsel boyut olarak gerçekleştiğine, böylece yazarın yazma eylemiyle düşünsel boyutu iletişimsel boyuta geçirdiğine dikkat çeker (Akt. Büyükaslan, 2018, 56).

Dolayısıyla edebiyat, sinema ve iletişimin ne uzak ne dışarıda, hep içeride hep iç içe ve birbirini besleyen ve birbirinden beslenen disiplinler olduğu, birer anlatı formu olarak her üç disiplinin de bu özellikleriyle birbirine benzeştiği söylenebilir.

Kaynakça

Büyükaslan, A.; (2018) *İletişim Yazıları, Dil Kültür İletişim*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.